

باسمه تعالی

مقدمه

نظام خانواده و مسائل مربوط به آن با بسیاری از مباحث مختلف اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، مذهبی-معنوی و سلامت مرتبط است. خانواده در الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت، اساسی‌ترین نهاد جامعه محسوب می‌شود. اهمیت پرداختن به خانواده در الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت ریشه در این حقیقت دارد که نهاد مقدس خانواده نخستین و پایدارترین بستر تربیت و پرورش ارزش‌های دینی و اخلاقی انسان است. کارآمدی و پایداری خانواده بی‌تردید شاخصه اصلی یک اجتماع زنده و پیش‌رونده است و شرط اصلی برخورداری از جامعه‌ای سالم و پویا همراه با سلامت، صلابت و تحکیم و پایداری خانواده است.

خانواده در سیاست‌های ابلاغی مقام معظم رهبری به عنوان واحد بنیادین و سنگ بنای جامعه اسلامی و کانون رشد و تعالی انسان و پشتوانه سلامت و بالندگی و اقتدار و اعتلای معنوی کشور و نظام معرفی شده و براساس آن، سمت‌وسوی حرکت نظام معطوف به این موارد شده است:

ایجاد جامعه‌ای خانواده‌محور، و تقویت و تحکیم خانواده و کارکردهای آن برپایه الگوی اسلامی خانواده؛ محور قرار گرفتن خانواده در قوانین و مقررات، برنامه‌ها و سیاست‌های اجرایی و تمام نظام‌های آموزشی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی، به‌ویژه نظام مسکن و شهرسازی؛ ایجاد نهضت فراگیر ملی برای ترویج و تسهیل ازدواج موفق و آسان برای همه دختران و پسران و افراد در سنین مناسب ازدواج، و تشکیل خانواده و نفی تجرد در جامعه با وضع سیاست‌های اجرایی و قوانین و مقررات تشویقی و حمایتی و فرهنگ‌سازی و ارزش‌گذاری به تشکیل خانواده متعالی براساس سنت الهی؛ تحکیم خانواده و ارتقای سرمایه اجتماعی آن برپایه رضایت و انصاف، خدمت، احترام، مودت و رحمت؛ ارائه و ترسیم الگوی اسلامی خانواده و تقویت و ترویج سبک زندگی اسلامی-ایرانی؛ بازنگری، اصلاح و تکمیل نظام حقوقی و رویه‌های قضایی در حوزه خانواده متناسب با نیازها و مقتضیات جدید و حل و فصل دعاوی در مراحل اولیه توسط حکمت و تأمین عدالت و امنیت در تمام مراحل انتظامی، دادرسی و اجرای احکام در دعاوی خانواده؛ برجسته کردن کارکردهای ارتباط خانواده و مسجد برای حفظ و ارتقای هویت اسلامی و ملی و صیانت از خانواده و جامعه؛ ایجاد فضای سالم و رعایت روابط اسلامی زن و مرد در جامعه؛ ارتقای معیشت و اقتصاد خانواده‌ها با توانمندسازی آنان برای کاهش دغدغه‌های آینده آن‌ها درباره اشتغال، ازدواج و مسکن؛ سامان‌دهی نظام مشاوره‌ای و آموزش قبل، حین و پس از تشکیل خانواده و تسهیل دسترسی به آن براساس مبانی اسلامی-ایرانی؛ تقویت و تشویق برای جلب مشارکت خانواده به‌منظور پیش‌برد اهداف و برنامه‌های کشور در همه عرصه‌های فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و

دفاعی؛ حمایت از عزت و کرامت همسری، نقش مادری و خانه‌داری زنان و نقش پدری و اقتصادی مردان و مسئولیت تربیتی و معنوی زنان و مردان و توانمندسازی اعضای خانواده در مسئولیت‌پذیری، تعاملات خانوادگی و ایفای نقش و رسالت خود؛ پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی و عوامل تزلزل نهاد خانواده، به‌ویژه طلاق، و جبران آسیب‌های ناشی از آن با شناسایی مستمر عوامل طلاق و فروپاشی خانواده و فرهنگ‌سازی کراهت طلاق؛ حمایت حقوقی، اقتصادی و فرهنگی از خانواده‌های با سرپرستی زنان و تشویق و تسهیل ازدواج آنان؛ اتخاذ روش‌های حمایتی و تشویقی مناسب برای تکریم سالمندان در خانواده و تقویت مراقبت‌های جسمی و روحی و عاطفی از آنان؛ ایجاد سازوکارهای لازم برای ارتقای سلامت همه‌جانبه خانواده‌ها، به‌ویژه سلامت باروری و افزایش فرزندآوری در جهت برخورداری از جامعه جوان، سالم، پویا و بالنده.

ازاین‌رو، باتوجه‌به محورهای سیاست‌های ابلاغی مقام معظم رهبری در حوزه خانواده، محوریت خانواده در الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت و باتوجه‌به محورها و مسائل قطب‌های فکری-فرهنگی دفتر تبلیغات اسلامی و میزهای مرتبط با آن، کلان‌برنامه گروه مطالعات خانواده پژوهشکده الهیات و خانواده با محوریت خانواده و ارتباط آن با سایر ابعاد اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، مذهبی-معنوی و سلامت جامعه به‌دنبال دستیابی به اهدافی است که در ادامه به آن‌ها پرداخته می‌شود.

اهداف و رسالت گروه علمی

مأموریت: مطالعه و پژوهش در حوزه مسائل خانواده از منظر ساختار، روابط و نظام خانواده.

اهداف بلندمدت

۱. شناسایی آسیب‌های خانواده و طراحی مداخلات مبتنی بر پیشگیری و درمان برای مقابله با آسیب‌های خانواده؛
۲. ارائه الگوی برتر خانواده مطلوب اسلامی؛
۳. شناسایی و معرفی مبانی، اصول و ساختار نظام خانواده اسلامی؛
۴. ارائه الگوی سبک زندگی خانواده اسلامی-ایرانی مبتنی بر پایداری و کارآمدی خانواده.

اهداف کلان برنامه

هدف اصلی: شناسایی عوامل مؤثر بر کارآمدی و پایداری خانواده مبتنی بر فرهنگ اسلامی-ایرانی و استقرار آن در خانواده.

اهداف فرعی

۱. شناسایی عوامل مؤثر بر کارآمدی و پایداری خانواده مبتنی بر فرهنگ اسلامی-ایرانی؛
۲. تدوین بسته‌های اقدام مؤثر مبتنی بر عوامل مؤثر بر کارآمدی و پایداری خانواده؛
۳. اثربخشی عوامل و بسته‌های اقدام (شامل آموزش، مشاوره، درمان و محصولات فرهنگی) بر کارآمدی و پایداری خانواده؛
۴. شبکه‌سازی نیروهای فعال در عرصه خانواده؛
۵. استقرار بسته‌های اقدام در شبکه‌ها؛
۶. نظارت بر تأثیرگذاری بسته‌های اقدام بر کارآمدی و پایداری خانواده؛
۷. تدوین رویه‌های سیاستی، تقنینی و برنامه‌ای مبتنی بر کارآمدی و پایداری خانواده

دلایل و ضرورت انجام کلان برنامه

۱. چهارچوب بخشی به تمام فعالیت‌های پژوهشی، علمی و اجرایی در پژوهشکده، مانند نشست‌ها، کرسی‌ها و همایش‌ها، مجلات علمی و خرید و تهیه منابع علمی؛
۲. تعیین مسیر آینده پژوهی پژوهشکده؛
۳. ارتباط فعال مؤثر و هم‌افزا با سایر بخش‌های دفتر (معاونت‌های آموزشی و تبلیغی)؛
۴. منطبق بودن با حل مشکلات و آسیب‌های خانواده امروزی در ایران؛
۵. منطبق بودن معنادار پژوهش‌ها با مسائل میزها و قطب‌های فکری-فرهنگی؛
۶. قطبی شدن پژوهشکده در کشور در حوزه خانواده پژوهی با رویکرد اسلامی.

مبانی نظری کلان برنامه

به نظر برخی از پژوهشگران، با گسترش نگرانی از گسستگی در روابط زناشویی، به فهمیدن فرایندهایی نیاز است که می‌تواند خانواده‌ها را در برابر عوامل گسست خانواده محافظت کند؛ به گونه‌ای که در دهه‌های اخیر، خانواده‌درمانگران نظام‌محور، بیش‌ازپیش جهت‌گیری نظریه و عمل را از الگوی مبتنی بر نارسایی به الگوی قدرت‌مدار تغییر داده‌اند (والش، ۲۰۱۵: ۲۷). بنابراین، تمرکز بر عوامل پایداری و رضایت‌بخش در روابط زناشویی و کارآمدی خانواده به جای تمرکز بر عوامل آسیب‌زا در روابط خانوادگی می‌تواند ظرفیت خانواده‌ها و توانمندی آنان را در مقابله با بحران‌ها و چالش‌های پیش‌رو، و خطراتی که پایداری و کارآمدی خانواده را تهدید می‌کند، افزایش دهد و ازدواج آنان را پایدار و رضایت‌بخش کند.

ویژگی‌های الگوی قدرت‌مدار

- ❑ مبتنی بر پیشگیری از وقوع مشکلات است.
- ❑ مبتنی بر آموزش، مشاوره و مهارت‌افزایی است.
- ❑ مبتنی بر افزایش نقاط قوت، استعدادها و ظرفیت زوجین و خانواده‌ها است.
- ❑ تمرکز بر حل مشکل دارد.
- ❑ مبتنی بر توانمندسازی خانواده‌ها است.

بنابراین، کلان‌برنامه پایداری و کارآمدی خانواده، مبتنی بر الگوی قدرت‌مدار و توانمندسازی خانواده‌ها از طریق برنامه‌های غنی‌سازی ازدواج است و همچنین بر تعالیم اسلامی و ارزش‌های اسلامی و فرهنگ ایرانی تطبیق دارد.

مفاهیم اصلی کلان‌برنامه

۱. پایداری خانواده

طبق پژوهش‌ها، ۱۰ سال اول ازدواج نقطه امن ازدواج است؛ به این معنا که با گذشت ۱۰ سال، ازدواج به ثبات و پایداری خواهد رسید (گاتمن و لوینسون، ۲۰۰۰)؛ از این رو، پایداری ازدواج عبارت است از استمرار و تداوم ازدواج طی دست‌کم گذشت ۱۰ سال از زندگی مشترک (گاتمن و لوینسون، ۲۰۰۰).

۲. کارآمدی خانواده

کارآمدی خانواده عبارت است از رضامندی از زندگی زناشویی و روابط آن در حیطه‌های مختلف ارتباط با همدیگر، ارتباط با خانواده، ارتباط با دوستان، حل تعارض، مدیریت مالی، اوقات فراغت، فرزندان و فرزندپروری، جهت‌گیری‌های مذهبی و مساوات‌طلبی (ثنایی، ۱۳۹۵).

۳. تعالیم اسلامی

ازدواج‌ها در فرهنگ‌های مختلف ساختار، آیین‌ها، مراسم و انتظارات متفاوتی دارند که طی زمان نیز تغییر خواهد کرد. در غرب، انتظار افراد از ازدواج، برای عشق، شادکامی و کامروایی شخصی است (چیونگ، ۲۰۰۵؛ دونگ لی، ۲۰۰۸)؛ در حالی که عوامل ازدواج پایدار و کارآمد در ایران به لحاظ فرهنگی و مذهبی می‌تواند با بافت فرهنگی ازدواج در غرب متفاوت باشد؛ زیرا تعالیم اسلامی که شامل آموزه‌ها، ارزش‌ها و تکالیف است، بر پایداری ازدواج تأکید دارد و برای تحقق آن، توصیه‌ها و دستورالعمل‌هایی را ارائه می‌کند (سالاری‌فر، ۱۳۹۵: ۱۳۹۱؛ محمودزاده، یوسفی و گل‌پرور، ۱۳۹۴؛ بستان، ۱۳۹۲). فرهنگ ایرانی، فرهنگ خانواده‌محور است؛ یعنی نظام خانواده در ایران به عنوان یکی از مهم‌ترین نظام‌های اجتماعی، پویایی‌های مختلفی دارد که می‌تواند مفهوم ازدواج، عوامل و فرایندهای تحقق پایداری و کارآمدی آن را تحت تأثیر قرار دهد.

(آزادارمکی، زند، خزاعی، ۱۳۸۲)؛ از این رو، نمی‌توان نتایج مطالعات غربی را به مطالعات ازدواج پایدار و کارآمد در ایران تعمیم داد.

۴. بسته

مجموعه‌ای از مطالعات نظری و برنامه‌های آموزشی، مشاوره‌ای، تبلیغی و فرهنگی متناسب با گروه‌های هدف و مرجع است که در جهت پایداری و کارآمدی خانواده قابل استفاده است. بسته‌های کلان‌برنامه شامل موارد زیر می‌شود:

۱- **بسته آموزشی:** مجموعه‌ای از مطالعات نظری و برنامه‌های آموزشی با اهداف آموزشی در قالب کارگاه‌ها یا نشست‌ها است که می‌توان از آن برای مشاوران، مدرسان و مددکاران اجتماعی در جهت پایداری و کارآمدی خانواده بهره برد.

۲- **بسته مشاوره‌ای:** مجموعه‌ای از مطالعات نظری و برنامه‌های مشاوره یا درمان که در جهت پایداری و کارآمدی خانواده برای مشاوران و درمانگران استفاده می‌شود.

۳- **بسته تبلیغی:** مجموعه‌ای از مطالعات نظری و برنامه‌های تبلیغی با اهداف تبلیغ و خطابه در قالب جلسات منبر و خطابه که برای مبلغان خانواده در جهت پایداری و کارآمدی خانواده استفاده می‌شود.

۴- **بسته خودآموز:** مجموعه‌ای از مهارت‌های خودپروانی با اهداف خودیادگیری است که خانواده‌ها در جهت پایداری و کارآمدی خانواده از آن بهره می‌برند.

۵- **درسنامه:** مجموعه‌ای از درس‌گفتارها با اهداف یادگیری است که دانشجویان می‌توانند در جهت ارتقای دانشی خود برای پایداری و کارآمدی خانواده از آن بهره ببرند.

۶- **بسته جامع:** مجموعه‌ای از مطالعات نظری و برنامه‌های آموزشی، مشاوره‌ای، تبلیغی و مهارتی در تمام ابعاد و مؤلفه‌های یک رویکرد مطالعاتی است که مبتنی بر پایداری و کارآمدی خانواده طراحی می‌شود. مثلاً بسته جامع رویکرد اخلاقی در کارآمدی خانواده، تمام مؤلفه‌های اخلاقی مرتبط با کارآمدی خانواده را در یک بسته جامع مورد توجه قرار می‌دهد.

۷- **بسته‌های مرتبط با نهادهای حاکمیتی در خصوص موضوع خانواده:** در این بسته‌ها مبتنی بر سه رویه پیشنهادهایی برای نهادهای حاکمیتی ارائه می‌شود.

۱. **رویه پیشنهاد تقنینی:** در این رویه، پژوهشگر پیشنهادی را برای تدوین یک ماده یا تبصره قانونی ارائه می‌کند و یا پیشنهادی برای اصلاح قانون مطرح می‌کند. این پیشنهادها در اختیار نهادهای ذی‌ربط شامل مجلس شورای اسلامی و کمیسیون‌های مربوط قرار می‌گیرد.

۲. **رویه پیشنهاد سیاستی:** در این رویه، پژوهشگر پیشنهادی را برای سیاست‌های کلان یا خرد ارائه می‌کند. این پیشنهادها برای نهادهای ذی‌ربط شامل شورای عالی انقلاب فرهنگی، مجمع تشخیص مصلحت نظام، وزارت فرهنگ و ارشاد و سایر وزارتخانه‌های مرتبط ارسال می‌شود.

۳. **رویه پیشنهاد برنامه‌ریزی:** در این رویه، پژوهشگر برای اجرای یک قانون یا سیاست، برنامه یا مدل و الگوی عملیاتی را به دستگاه مربوط پیشنهاد می‌دهد. نهادهای ذی‌ربط شامل سازمان ورزش و جوانان، آموزش و پرورش، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، شهرداری‌ها و سایر دستگاه‌های مرتبط می‌شود.

۸- **بسته تلفیقی:** مجموعه‌ای از بسته‌های تولیدشده با رویکردهای مطالعاتی مختلفی است که با هدف ارائه سبک زندگی خانواده اسلامی-ایرانی برای پایداری و کارآمدی خانواده طراحی می‌شود.